

УДК [141.319.8:796.01:378.011.3](477)
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.34.12>

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

Ростислав Поліщук

*Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського,
кафедра олімпійської освіти
вул. Костюшка, 11, 79000, Львів, Україна*

XXI століття зі швидкістю світла внесло в суспільно-культурне життя суттєві зміни: ускладнилися взаємостосунки «людина-світ», «людина-людина», переформатувалися соціально-культурні процеси, з'явилися нові цивілізаційні «виклики»: інформаційні, екологічні, релігійно-етнічні, національні і глобалізаційні. Одним з останніх таких викликів став вірус COVID-19, який багато вчених окреслили чумою XXI ст. Епідемія змусила населення Землі замислитися, а також зосередити увагу на проблемах гігієни і здоров'я, поставила питання, чи зможе та чи інша національна культура дати бій «ворогу» в умовах ізоляції.

Власне тому теоретична філософія та її практична площина зосереджують дослідження на пізнанні «сучасної» людини, її біосоціальної природи в системі культурних трансформацій сьогодення. Сучасна цивілізація значною мірою перетворює навколишнє середовище, соціальні інститути та саму людину. У зв'язку з цим тіловиховання та спорт можна осмислювати не тільки як джерело суспільних нововведень, але і як засіб перетворення самої природи людини як суспільного індивіда. Зрозумілим стає прагнення виявити потенціал соціальних інститутів суспільства, пов'язаних із відтворенням його фізичної культури, знайти її внутрішні резерви і нові можливості ефективного управління соціокультурними процесами.

У вирію таких суспільно-культурних метаморфоз розширення соціалізації різноманітних суспільних груп увагу привертає феномен національної культури та її тіловиховної складової частини, який має свою історію і актуалізацію, підкреслює значимість та самобутність. Досліджуючи типологію культури, зокрема й національної, Герт Хофстед визначає її як «колективне програмування розуму, що відрізняє членів однієї групи або категорії людей від інших». Отже, ми можемо «програмувати» розвиток здорової, освіченої, цілеспрямованої нації (культури). У зв'язку з цим це дослідження стає одним із пріоритетних напрямів загального розвитку тіловиховного, спортивного та соціально-філософського знання в теорії і практиці соціально-культурної діяльності сучасної людини. Таким чином, ми можемо підкреслити значущість нашої культури, посилюючи патріотичні настрої серед населення.

Ключові слова: національна культура, нація, національний спорт, спорт, тіловиховання.

Постановка проблеми. На цьому культурно-історичному етапі міцний зв'язок між спортом та національною культурою є занедбаною галуззю досліджень. Таку думку висловлює дослідник Біллі Ен у своїй праці «Національне почуття у спорті», в якій обговорює риторіку щодо національної культури й спорту та способи, якими виражають національні настрої, використовуючи матеріали головним чином зі шведської спортивної журналістики. Він вважає, що за допомогою спортивних трансляцій чи будь-яких посилок ЗМІ, пов'язаних зі спортом, був створений новий вид уявної спільноти, коли по всій країні люди єдналися за частинку національного. Були створені нові національні герої-особистості, і «навіть погода була націоналізована в чарівному співі температур та вітрів із метеостанцій по всій країні» [11, р. 57–66]. Також Біллі Ен зазначає, що національна культура за допомогою спорту стає популярною та сприяє патріотизму.

Ця стаття має на меті обговорення побудови національної культури в повсякденному житті, використовуючи тіловиховні практики та спорт. Національна культура є засадничою для «процесів націоналізації», а спорт і тіловиховні практики як певні культурні сфери визначають національний простір. Вони можуть бути одним із чинників або способом, за допомогою якого кожне нове покоління не тільки націоналізується, занурюється в скарбницю національної спадщини, але також створює власну версію загальної національно-культурної системи.

Стан досліджуваної проблеми. Звичайно ж, тема національної культури обговорювалась науковцями неодноразово. Проте, на жаль, продуктивних досліджень за тематикою тіловиховної складової частини національної культури в руслі філософської науки не було. Варто згадати докторів філософських наук М.М. Ібрагімова та В.Є. Білогур, а також дослідника О.В. Завальнюка та філософів А.І. Коваленка й В.В. Джуня, котрі здійснили філософські рефлексії щодо спорту як соціального явища. Ґрунтовніше це питання розкрито науковцями-істориками, які віднаходять забуті сторінки національної культури, що пов'язані з фізичною культурою та спортом, тим самим складаючи «пазл/карту національної пам'яті». Серед них варто згадати львівського дослідника А. Сову, а також фахівця в галузі фізичного виховання і спорту Я. Тимчака [7]. Попередні дослідження цих науковців дали серйозний поштовх для наукових досліджень у галузі наук фізичного виховання та спорту, а також спровокували цікавість із боку філософії, соціології та культурології та ініціювали виформування навчального курсу «Національний спорт».

Це дослідження є продовженням циклу статей, які висвітлюють проблемні питання та обрії курсу «Національний спорт». У першій статті [5] ми подали дефініцію «національного спорту» та окреслили його світоглядно-філософське значення, а також навели приклади деяких дослідників, хоча, як зазначено, на теренах України ця проблематика в руслі соціально-філософського знання майже не досліджена.

Мега роботи. На нашу думку, для більш ґрунтовного дискурсу «що таке національний спорт?» варто приділити увагу визначенню поняття «національна культура» та окреслити її значення в осмисленні спорту як соціокультурного феномена.

Виклад основного матеріалу.

1. Національна культура – складова частина світової культури. Чи потрібно турбуватися про культуру? Відповідь, на нашу думку, найкраще ілюструє відома теза Вінстона Черчилля. Під час Другої світової війни прем'єр-міністр Великої Британії відмовився від пропозиції одного з міністрів скоротити витрати на культуру заради оборони: «А за що ми тоді воюємо?» – сказав він.

Кожен член суспільства має свою унікальну особистість, історію та інтерес. У той же час ми поділяємо нашу людську природу. Ми – групові тварини, – так визначив людську природу ще Аристотель [1]. Ми використовуємо мову та емпатію, практикуємо співпрацю та міжгрупову конкуренцію. Неписані правила того, як ми робимо ці речі, відрізняються від однієї групи людей до іншої. «Культура» – це те, як ми називаємо ці неписані правила щодо того, як бути хорошим та корисним членом групи.

Професор Герт Хофстеде провів одне з найбільш всебічних досліджень типології культури, зокрема національної. Він визначає культуру як «колективне програмування розуму, що відрізняє членів однієї групи або категорії людей від інших» [12].

Проте природа культури як ореол існування людини є досить складною і багатоманітною. Тому інтернаціональну чи світову культуру варто усвідомлювати як рівноправне співіснування/сплетіння культур усіх народів. В ідейній площині таке співіснування має ґрунтуватися на основі взаємозбагачення різних національних культур та неприпустимості

претензії на лідерство з боку окремої національної культури. Для цього потрібне визнання цивілізаційної (загальнолюдської) культури вищою за її різновиди через те, що вона їх об'єднує в єдине ціле та сприяє взаєморозумінню та дотриманню загальнолюдських цінностей.

Звичайно, що в структурі такого культурного розмаїття, історично продиктованого співіснування різних народів, посилення культурної глобалізації, актуальним є питання щодо особливостей національних культур. Для кожної національної культури важливим питанням постає відстоювання своєї самобутності, самостійності й розвитку.

Національна культура немислима без понять «етнос» та «нація». Зрозуміти, що об'єднує народ в єдине ціле, можна на основі історичного підходу, згідно з яким народ, тобто «етнос», – «стала група людей, що історично склалася, усвідомлює свою єдність та має спільні етнічно маркуючі ознаки» [4, с. 672]. Індивід усвідомлює себе нащадком попередніх поколінь, відчуває тяглість традиції, в його свідомості формується історична спадкоємність. Важливо зазначити, що поняття «народ-етнос» є не тільки біологічним, а й соціальним, оскільки базується на самосвідомості людей.

Поняття «нація» в науковій літературі використовується в двох найбільш поширених значеннях – як політична спільнота та як етнокультурна спільнота.

По-перше, нація – це сукупність громадян держави, тобто це народ, який досяг певного рівня культурного розвитку й певного ступеня політичної організації. У такому розумінні нація – територіально-політична спільнота, синонім держави (у випадку багатьох західноєвропейських спільнот).

По-друге, нація – історично сформована стійка спільнота людей, для якої є характерна єдність економічного життя, мови, території, психологічних рис (національний характер, національна свідомість та ін.). У такому розумінні нація – соціально-історичне явище, яке виникає в період подолання феодальної роздробленості й зародження капіталізму, а держава як важливий чинник консолідації нації не є її обов'язковою ознакою (таке визначення притаманне й Україні, яка довгий період історії не мала єдиної держави і суспільне життя якої ґрунтувалося на культурній основі).

Власне, у зв'язку з такими двома векторами осмислення поняття «нація» можна зіставити і розуміння поняття «національний спорт», а також провести певні паралелі. «Національний спорт» можна визначити як за законом (державний підхід), так і за національно-культурними традиціями (культурно-історичний підхід). До того ж очевидним є те, що витоки усіх видів спорту є національними, тобто пов'язані з традиціями тої чи іншої культури (племені, етносу, нації). Тут можна згадати і культи, і ритуали, які згодом послугували усталенню норм тіловиховання, а надалі – формуванню традиційних ігор та спорту.

Також варто зауважити, що становлення більшості сучасних європейських націй пов'язане з переходом від феодальних відносин до буржуазних, у процесі чого формується національна самосвідомість.

Національна самосвідомість формується під час утворення національної держави (як це відбувалося в Західній Європі) або під час національно-визвольних рухів, коли керівники суспільства звертаються до широких верств населення з ідеями національного визволення, національного єднання тощо (як це було, наприклад, в Україні).

Національна самосвідомість – це усвідомлення представниками нації себе єдиною цілісною спільнотою в системі національних відносин на основі сукупності національних цінностей, уявлень, традицій тощо. Очевидно, національна свідомість пов'язана з поняттям «спортивний націоналізм». До того ж «спортивний націоналізм залежить від індивідуальних та національних особливостей», – зазначає норвезький професор соціології Орнуйф Зіпшель [13, р. 43–61]. Тобто можна простежити певну кореляцію між осо-

бливостями національної культури та спортом. «Що таке фантастичне в цій пригоді – це те, як воно захопило всю націю. Це перетворюється на загальнонаціональний роман», – ось так «Guardian» описав спортивний успіх ісландської футбольної команди на Євро-2016. Види спорту об'єднують людей країни та забезпечують радість, гордість та навіть любов до країни.

Ще одним вагомим чинником є національна ідея, тобто збереження нашої культури та її традицій, підтримка інтелектуального та фізичного здоров'я й краси нації, що допоможе здобути чільне місце серед інших культур, зберегти та примножити історико-культурну скарбницю країни. Жодне з цих завдань не може обійтися без підтримки тіловиховної традиції, яка в різні епохи та в різних країнах відіграла та відіграє провідну роль.

Далі постає питання співвідношення національного і загальнолюдського – це проблема єдності та розмаїття історії світової культури. Національна культура, принаймні, в сучасному її розумінні – це поєднання загальнолюдського та етнічно неповторного, національно особливого. На етапі становлення націй в їхній культурі домінувало національно особливе. З подальшим розвитком людства поширюються і посилюються матеріальна та духовна взаємодія, взаємозбагачення культур, відбувається інтеграція життя окремих націй в єдине світове ціле (традиція й інновація, глобалізація та її різноманітні прояви). Без цього людство не має майбутнього.

2. Національна культура і спорт: фізичне виховання, народні ігри, національний спорт.

Якщо ми вже згадали про майбутнє, то варто зазначити, що на цьому культурно-історичному етапі має місце певне занепокоєння. Пов'язано це з сучасними тенденціями глобального розвитку, які впливають на національну пам'ять і втрату тяглості традицій. Більшість сучасної молоді не усвідомлює та не ідентифікує себе як частину народу чи національної культури, що своєю чергою не збігається з «інтересами нації». У такій ситуації суттєво допомогти має система освіти з відповідними навчальними курсами, які б виховували національно свідомих громадян України. Зокрема, таким курсом може і має стати «Національний спорт».

Для виховання патріотичної молоді потрібно максимально залучити її до скарбниці матеріальної і духовної культури свого народу. «Водночас важливою складовою частиною національно-патріотичного виховання є поширення інформації про досягнення наших співвітчизників та їх внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту» [2]. Тому система освіти загалом і процес фізичного виховання зокрема мусять бути саме національними.

Відповідно до історичного розвитку, ментальності нашого народу та буттєвих смислів його культури, сформувалися і втілені в практику елементи народного фізичного виховання. Вони містять цілий пласт набутого досвіду, видів рухової активності та методів їх втілення. «Оскільки народна фізична культура є складовою частиною національної культури, то цілісна культура народу не може бути повністю досліджена без визначення надбань нації у сфері фізичного виховання людини» [6, с. 38]. Звичайно, вправи, рухливі ігри та різноманітні змагання, які народ виформував та удосконалював протягом віків, мали чималу педагогічну значущість.

Відомий грузинський дослідник В. Елашвілі писав: «Немає у світі народу, в якого б не було своїх видів фізичних вправ і рухливих ігор, які становлять один з елементів культури та побуту» [10, с. 24]. Так було і в Київській Русі, в якій сформувалась певна система військово-фізичної підготовки населення. Наприклад, найважливішим вмінням для чоловіків княжого періоду було володіння різними видами зброї. І це не дивно, адже

наша культура зазнавала утисків інших країн. І. Крип'якевич засвідчує: «Молодий воївник мусів пізнати всякі роди зброї, різні способи боротьби та лицарських вправ, мусів навчитися кидати копям, стріляти з лука, володіти мечем і шаблею, рубати топором, їздити верхи конем, ходити на лови, веслувати, боротися рукопаш. *Це були тодішні спорти* й підготовка до війни» [3, с. 37].

Не менш важливими елементами фізичного виховання в цей період залишались різноманітні народні рухливі ігри та забави. У них яскраво відображені національні традиції народу, а шанобливе ставлення до національної культури створює емоційну основу для розвитку патріотичних почуттів: любові та поваги до рідної землі, відданості Батьківщині. Тобто народні ігри можна розглядати як відображення національної культури. Недарма відомий український педагог Петро Франко зазначав, що «з перебігу гри можемо заключати також про характер і виробленне цілих народів. Гри виховують не лише молодіж, але й націю» [9, с. 192].

Невід'ємною, якщо не засадничою, ланкою розвитку національної української культури і тіловиховання як елемента, що зображує її традиції, є період національно-визвольної боротьби нашого народу за свою ідентичність. Саме період Козаччини є однією з основних героїчних сторінок історії нашої держави. Слушно ж писав П. Франко, що «руханка й забави, із яких розвинулися змаги (спорти), доповняються взаємно» [9, с. 17]. Саме ігри, забави, руханки, танцювальне та бойове мистецтво козаків є фундаментом українських національних видів спорту, які ґрунтуються на українських культурних традиціях – рукопаш гопак, спас, хортинг та ін.

«Військово-патріотичне виховання сучасної української молоді на славетних традиціях Козаччини – важлива державна справа і маркер самодостатності нації. Крім того, готовність нації відстояти свою свободу та незалежність є важливою передумовою її існування та розвитку» [8, с. 250]. Тому згадаємо афоризм батька українського тіловиховання Івана Боберського: «Розвивай свої сили, бо як ти слабкий, то світ скрутить тобі карк» [7].

Висновки. Ретроспектива засадничих елементів українського тіловиховання, відомості про самобутність та оригінальність українських національних видів спорту в тісному зв'язку з поглибленим вивченням нашої історії мають зміцнити нашу країну, підкреслити значущість нашої культури та посилити патріотичні настрої серед населення, а особливо молоді.

Список використаної літератури

1. Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.
2. Закон України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання». 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>.
3. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). 4-те вид., змін. і допов. Львів : Світ, 1992. VIII, 702 с.
4. Павленко Ю.В. Етнос. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. Редкол.: В. . Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.
5. Поліщук Р.М. Національний спорт як навчальний курс та його світоглядно-філософське значення. *Молодий вчений*. 2020. № 4. С. 528–532.
6. Приступа Є. Народна фізична культура українців. Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 1995. 253 с.
7. Сова А., Тимчак Я. Іван Боберський – основоположник української тіловиховної і спортової традиції. Львів : ЛДУФК; Апріорі, 2017. 232 с.

8. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
9. Франко П. Підручник шведської руханки : для народніх і середніх шкіл: на основі підручника Л.Н. Тернгрена. Львів : Накладом Михайла Таранька, 1924. 351 с
10. Элашвили В.И. Традиции грузинской народной физической культуры и современность. Тбилиси : Мецинереба, 1973. 124 с.
11. Ehn B., (1988) “National Feel in Sport.”, *Ethnologia Europaea* 19 (1). P. 57–66. doi: <https://doi.org/10.16995/ee.1390>
12. Hofstede Geert, Gert Jan Hofstede and Michael Minkov, *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. Revised and expanded 3rd Edition. New York: McGraw-Hill USA, 2010. 550 p.
13. Seippel Ørnulf (2017) Sports and Nationalism in a Globalized World, *International Journal of Sociology*, 47:1, 43–61.

NATIONAL CULTURE AND SPORTS

Rostyslav Polishchuk

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj,

Department of Olympic Education

Kostiushka str., 11, 79000, Lviv, Ukraine

The XXI century has made significant changes in the socio-cultural life at the speed of light: the relationship “man-world”, “man-man” has become more complicated, socio-cultural processes have been reformatted, new civilizational “challenges” have appeared: informational, ecological, religious-ethnic, national and globalization. One of the latest such challenges was the COVID-19 virus, which many scientists have identified as the plague of the XXI century. The epidemic made the population of the Earth think, as well as focus on the problems of hygiene and health, raised the question “will this or that national culture be able to fight the “enemy” “in isolation?”

That is why theoretical philosophy and its practical plane focus their research on the knowledge of “modern” man, his biosocial nature in the system of cultural transformations of today. After all, modern civilization largely transforms the environment, social institutions and man himself. In this regard, physical education and sports can be understood not only as a source of social innovation, but also as a means of transforming human nature as a social individual. The desire to identify the potential of social institutions of society associated with the reproduction of its physical culture, to find its internal reserves and new opportunities for effective management of socio-cultural processes becomes clear.

In the vortex of such socio-cultural metamorphoses of expanding the socialization of various social groups, attention is drawn to the phenomenon of national culture and its physical component, which has its own history and actualization, emphasizes the importance and identity. Examining the typology of culture, including national culture, Geert Hofstede defines it as “the collective programming of the mind that distinguishes members of one group or category of people from others”. Thus, we can “program” the development of a healthy, educated, purposeful nation (culture). In this regard, this study becomes one of the priority areas of general development of physical education, sports and socio-philosophical knowledge in the theory and practice of socio-cultural activities of modern man. In this way we can emphasize the importance of our culture, strengthening patriotic sentiments among the population.

Key words: national culture, nation, national sport, sport, physical education.